

УДК 821.111-31'06.09:[.7049:316.752 (4)]  
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2024-94-11>

## СПЕЦИФІКА ХУДОЖНЬОЇ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ В РОМАНІ Т. ПРАТЧЕТТА «ГЛИНЯНІ НОГИ»

**Ніколова О. О.**

*доктор філологічних наук, доцент,  
професор кафедри німецької філології, перекладу та світової літератури  
Запорізький національний університет  
вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, Україна  
[orcid.org/0000-0002-2327-1941](https://orcid.org/0000-0002-2327-1941)  
[anikolova@ukr.net](mailto:anikolova@ukr.net)*

**Ключові слова:** іронічне фентазі, аксіологічний підхід, цінності Євросоюзу, соціальна та гендерна рівність, прийом антитези.

Стаття присвячена висвітленню питання про художню репрезентацію європейських цінностей у романі відомого британського письменника ХХ ст. Террі Пратчетта «Глиняні ноги». Зазначається, що наразі аксіологічний підхід є популярним у різних галузях соціально-гуманітарних досліджень, а проблема віддзеркалення системи європейських цінностей у художній літературі заслуговує на особливу увагу. Вказується, що фентазі Террі Пратчетта (цикл творів про Дискосвіт) викликає у вдумливого читача асоціації з реаліями дійсності: зображуючи вигаданий світ, населений казковими та міфологічними істотами, британський майстер слова змальовує такі негативні суспільні феномени, як соціальна та гендерна упередженість, нерівність людей перед законом тощо. Водночас автор роману «Глиняні ноги» затверджує та протиставляє їм ціннісні орієнтири, суголосні тим, що формують ціннісну концепцію Євросоюзу. Йдеться про соціальну та гендерну рівність, про рівність усіх перед законом, про повагу до людини та її право на свободу самовираження тощо. Носіями та виразниками цих цінностей стають персонажі, яким письменник явно симпатизує: це вартові Анк-Морпорку, які вступають у боротьбу із силами зла (командор Ваймз, капітан Морква, констебль Ангва, судмедексперт Смішинка). Через їхні роздуми, промови та поведінку репрезентуються ідеї, які сприяють усвідомленню світоглядних координат, пов'язаних із європейськими цінностями. Вартові протистояють суспільству, намагаючись по-різному затвердити право кожного бути самим собою та мати право на законний захист. За допомогою антитези як композиційного прийому Террі Пратчетт демонструє важливість боротьби із соціальними вадами заради перемоги ідеалів рівності, законності та свободи. У романі «Глиняні ноги» художня репрезентація європейських цінностей здійснюється імпліцитно: оповідач не нав'язує потенційному реципієнту власну точку зору, а лише підштовхує його до певних висновків на підставі зображуваного. Перемога носіїв європейських цінностей у творі над ворогами та життєвими обставинами сприяє висновкам щодо правильності їхніх переконань і дає змогу стверджувати актуальність ідей фентазі Террі Пратчетта для ХХІ ст.

## SPECIFICITY OF THE ARTISTIC REPRESENTATION OF EUROPEAN VALUES IN T. PRACHETT'S NOVEL "FEET OF CLAY"

**Nikolova O. O.**

*Doctor of Philological Sciences, Professor,  
Professor at the Department of German Philology, Translation  
and World Literature  
Zaporizhzhia National University  
Zhukovskoho str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine  
orcid.org/0000-0002-2327-1941  
anikolova@ukr.net*

**Key words:** *ironic fantasy, axiological method, values of the European Union, social and gender equality, antithesis.*

The article is devoted to the issue of the artistic representation of European values in the novel of the famous British writer of the 20th century Terry Pratchett «Feet of Clay» by Terry Pratchett. It is noted that currently the axiological method is popular in various fields of social and humanitarian research, and the problem of reflecting the system of European values in fiction deserves special attention. It is indicated that the fantasy of Terry Pratchett (a cycle of works about the Discworld) causes a thoughtful reader to associate with the realities of reality. Depicting a fictional world inhabited by fairy-tale and mythological creatures, the British wordsmith depicts such negative social phenomena as social and gender bias, inequality of people before the law, etc. At the same time, the author of the novel «Feet of Clay» approves and contrasts them with value orientations that are consistent with those that form the value concept of the European Union. It is about social and gender equality, about the equality of all before the law, about respect for a person and his right to freedom of expression, etc. The bearers and exponents of these values are the characters whom the writer clearly sympathizes with: these are the guards of Ankh-Morpork, who join the fight against the forces of evil (Commander Vimes, Captain Carrot, Constable Angva, forensic expert Smishinka). Through their thoughts, speeches and behavior, ideas are represented that contribute to the awareness of worldview coordinates related to European values. The Guardians stand against society, trying in different ways to assert the right of everyone to be themselves and to have the right to legal protection. With the help of antithesis as a compositional technique, Terry Pratchett demonstrates the importance of fighting against social defects for the victory of the ideals of equality, law and freedom. In the novel «Feet of Clay», the artistic representation of European values is carried out implicitly: the narrator does not impose his own point of view on the potential recipient, but only pushes him to certain conclusions based on what is depicted. The victory of the bearers of European values in the work over enemies and life circumstances contributes to conclusions about the correctness of their beliefs and allows us to assert the relevance of Terry Pratchett's fantasy ideas for the 21st century.

**Постановка проблеми.** Питання про роль мистецтва в процесах популяризації ціннісних орієнтирів суспільства є надзвичайно актуальним для нашого часу, що зумовлено неабияким інтересом до досліджень сутності, функцій і детермінант формування цінностей як базових складових цілісності будь-якого колективу, людської спільноти. «Цінності – це той «соціальний клей», що згуртовує людей, перетворює розпорочені групи осіб на функціо-

нальне суспільство, здатне ставити собі мету й досягати її» [Черкасов, Тупахіна, 2021, с. 11].

Численні теорії цінностей розробляються в різних соціогуманітарних галузях – філософи, соціологи, культурологи пропонують власні погляди на природу цього феномену: особливо значущими у цьому плані є студії І. Канта, Г. Рікерт, Дж. Дьйої, А. Мейнонгома, Р. Пері, А. Маслоу, М. Шелера, М. Вебера тощо. Системний огляд відповідних

досліджень представлений, наприклад, у працях А. Янкіної [Янкіна, 2007], С. Рабійчука [Рабійчук, 2017], В. Бліхар, Г. Католик, Б. Католик [Бліхар, Католик, Католик, 2022] та багатьох інших, що нівелює необхідність детального аналізу цього аспекту в межах цієї статті.

Водночас вважаємо за потрібне зазначити, що у зв'язку із сучасними трендами євроінтеграції в Україні суттєво зростає цікавість дослідників саме до системи європейських цінностей – аксіологічного комплексу, який охоплює такі категорії, як «верховенство права», «рівність», «повага до людської гідності», «повага до прав людини», «свобода» та «демократія».

На особливу увагу заслуговують здобутки, пов'язані з вивченням особливостей формування європейських цінностей в освітньому процесі та їхньої репрезентації в художніх текстах. Так, зокрема, результати таких розвідок представлені в підручнику «Європейські цінності у художніх текстах» [Тупахіна, Васирина, Ніколова, Черкасов, 2021] і колективній монографії «Європейські цінності в українській освіті: виклики та перспективи – European Values in Ukrainian Education: Challenges and Frontiers» [Тупахіна, Васирина, Ніколова, Черкасов, 2021].

У відповідному проблемно-тематичному контексті перспективними є також спроби аксіологічного аналізу культурних продуктів минулого й сучасності, орієнтованого на диференціацію та інтерпретацію певних європейських цінностей: художня література таким чином розглядається як скарбниця ідей, значущих для усвідомлення етапів і тенденцій становлення популярної нині концепції суспільних орієнтирів Євросоюзу. Враховуючи досить незначну кількість таких досліджень, можна стверджувати беззаперечно необхідність пошуків у вказаному напрямі – вивчення специфіки художнього втілення європейських цінностей у творах різних письменників. Наша стаття також спрямована на заповнення цієї лакуни та присвячена недослідженому раніше питанню про особливості відзеркалення системи аксіологічних орієнтирів, важливих для сучасної Європи, у художньому світі Т. Пратчетта.

**Мета** нашої статті – визначення специфіки репрезентації європейських цінностей у романі Т. Пратчетта «Глиняні ноги». **Завдання статті** – виокремити в романі Т. Пратчетта такі європейські цінності, як «верховенство права», «рівність», «свобода», охарактеризувати оригінальний спосіб їхнього затвердження автором, довести соціальну значущість його фантастики.

**Предметом дослідження** є текст роману Т. Пратчетта «Глиняні ноги»; **об'єктом дослідження** – європейські цінності та прийоми їхньої репрезентації в цьому романі.

**Викладення основного матеріалу.** Аксіологічний підхід до інтерпретації художнього тексту передбачає насамперед концентрацію уваги на тих ідеях, які транслює його автор за допомогою різних художніх засобів. Ціннісні орієнтири можуть бути експліцитно виражені за допомогою різних прийомів: через сам сюжет, у промовах персонажів, які виконують функцію «авторських рупорів», коментарях наратора, епіграфі тощо.

Традиція використання фантастики як алегорії, що спонукає потенційного реципієнта до роздумів над актуальними проблемами дійсності та допомагає письменникам передати своє ставлення до них, виразити власні погляди й цінності, сягає своїм корінням ще в літературу Ренесансу та Просвітництва («Гаргантюа та Пантагрюель» Ф. Рабле, «Мандри Гуллівера» Дж. Свіфта, «Кандід, або Оптимізм» Вольтера тощо). Для вдумливого читача очевидним є подвійний зміст таких наративів.

Пристосувати метажанр фентазі до відповідних завдань, перетворити його на оригінальну художню форму для репрезентації певних концептуально важливих поглядів на гострі питання сучасного йому суспільства, вдалося Т. Пратчетту – знаному британському письменнику ХХ ст., який збагатив скарбницю світової алегорично-фантастичної літератури власними здобутками. При цьому важливим є той факт, що ті ідеї та цінності, які транслює в своїх романах Т. Пратчетт, залишаються соціально значущими й для нас – людей ХХІ ст.

Т. Пратчетт є майстром іронічного фентазі, творцем особливого фантастичного Всесвіту – Дискосвіту. Дискосвіт, з одного боку, є абсолютно неймовірним і чудесним: його населяють чарівники, тролі, гноми, дракони, вампіри та інші дивовижні створіння з казок та міфів. З іншого боку, часом він дуже нагадує реальний світ з його всім знайомими проблемами – соціальною та гендерною нерівністю, корупцією, владою стереотипних уявлень тощо.

На відміну від свого більш відомого широкому загалу попередника – Дж. Толкієна, Т. Пратчетт не прагне відволікти свого потенційного реципієнта від жахів дійсності, а навпаки, постійно нагадує про ті негаразди, з якими потрібно боротися в повсякденному житті.

Автор не просто показує проблеми, але й пропонує їхнє вирішення (у фантастичному світі це можливо), затверджуючи ті ціннісні орієнтири, що мають бути нормою і які зараз відомі як складові аксіологічної системи цивілізованого європейського суспільства.

Так, наприклад, у романі «Глиняні ноги» неабияке значення приділяється питанням верховенства права та соціальної рівності. Дія твору

відбувається у вигаданому місті Анк-Морпорк, де охороною порядку та закону опікується Варга – своєрідний аналог поліції, у якій, крім людей, служать також різні фантастичні створіння (тролі, гноми, горгульї тощо). Очолює міську варту Семюел Ваймз, який є переконаним прибічником ідеї абсолютної рівності усіх перед законом. Можливо, саме із цієї причини він категорично не приймає ідею монархії, яка визнає право однієї людини бути вищою за всіх інших. «Ваймзові було б важко сформулювати, чому так має бути, чому концепція королівської влади обурювала його аж до кісткового мозку. Зрештою, чимало патрициїв були не кращими за будь-якого короля. Але вони були... ну, типу... поганими, *рівними решті людей*. Що виводило Ваймза з себе – то це ідея, що королі відрізняються від інших людських істот... Хто б не створив людство, він зробив серйозну помилку в конструкції. Цією помилкою була схильність людей ставати навколішки» [Пратчетт, 2020, с. 95].

Ваймз добре усвідомлює, що абсолютно поборою соціальну нерівність та зрівняти всі прошарки суспільства перед законом в його місті, яке керується багатіями, ідея утопічна. Він болісно усвідомлює факт існування несправедливості та засуджує її: «Кажуть, що для багатих існує один закон, а для бідних – інший, але це не так. Насправді для тих, хто встановлює закони, закону не існує взагалі – і так само не існує його для тих, хто назавжди поставив себе понад законом» [Пратчетт, 2020, с. 223]. І на своєму робочому місці Ваймз, наскільки це можливо, намагається захистити права бідних і притягти до відповідальності «сильних цього світу». «У простих людях немає нічого особливого. Вони нічим не відрізняються від грошовитих та можновладних, крім того, що не мають ні грошей, ні влади. І от для того, щоб хоч трохи це врівноважити, має існувати закон» [Пратчетт, 2020, с. 390].

Образ Ваймза є неоднозначним і навряд чи його можна охарактеризувати як ідеального героя – захисника пригноблених, радше він схожий на типового слідчого з нуарного детективу (мізантроп, що має проблеми з алкоголем), проте принципи справедливості, вдумливості і гострий розум переконливо свідчать про його приналежність до полюсу «сил добра»: він беззаперечно симпатичний письменнику і виконує функцію того самого «авторського рупору», через якого транслюються ідеї та цінності творця Дискосвіту.

Під стать своєму керівнику і його підлегли, які також своїми вчинками та промовами затверджують ідею рівності усіх перед законом. Так, наприклад, капітан Морква, який є одним з найбільш привабливих персонажів роману, готовий буквально віддати життя за принцип законності:

на його глибоке переконання, навіть такі бездумні істоти як големи маю право на захист варті та справедливості. «Це вбивство, – заявив він. – А ми – Вартові. Чого ми... варті, якщо не стоїмо на варті інших? Він його *вбив!* – Він не істота, і навіть не «він»... – Командор Ваймз завжди каже, що хтось повинен говорити за позбавлених голосу! *«Він і справді в це вірить, – подумала Ангва. – Ваймз уклав ці слова в його голову»* [Пратчетт, 2020, с. 369].

З іншого боку, захисником ідеї соціальної нерівності та навіть расизму у своєму романі Т. Пратчетт робить абсолютно потвору істоту – Вампіра-герльдиста. Для нього те, що «справді має значення і в індивіді – це добрий родовід» [Пратчетт, 2020, с. 62]. Їхнє протистояння з Ваймзом – типовий конфлікт добра і зла: добро – такі цінності як рівність та демократичність, зло – віра у право на верховенство тих, хто має «чисту кров», шляхетне походження. Перемога добра над злом знаменується не лише арештом Вампіра, але й знищення всіх його геральдичних записів, архівів родоводу жителів Анк-Морпорку.

Також у романі «Глиняні ноги» дуже велика увага приділяється затвердженню таких актуальних для європейського суспільства цінностей, як гендерна рівність, толерантність та свобода самовираження. Цей аспект представлений завдяки образам інших вартових – жіночої статі: гномки Смішинки та перевертня Ангви.

Вони обидві спочатку стають жертвами упередженого ставлення до них загалом, який негативно налаштований стосовно «інших», до тих, хто не відповідає стереотипним уявленням про «норму». Жителі фантастичного світу Т. Пратчетта абсолютно нічим не відрізняються в цьому плані від звичайних міщан з їх шаблонним мисленням і страхом перед порушенням застарілих обмежень.

Смішинка бореться за право бути собою, і, хоча ця боротьба представлена автором в гумористично-іронічному аспекті, вдумливого читачеві цілком очевидно, що йдеться про болюче та соціально значуще питання гендерної рівності. Парадоксальність ситуації, зображеної у романі, полягає в тому, що Смішинка здавалося б має всі рівні з гномами-чоловіками права: вона може служити у варті на посаді судмедексперта, відвідувати пивні паби, битися та носити сокиру. «Послухай, у цьому місті повно жінок, які воліли б жити як гномині. Бо ж який у них інакше вибір у житті? Офіціантка, швачка або чиясь дружина. Тоді як ви можете робити все те саме, що й чоловіки...» [Пратчетт, 2020, с. 112].

Проте дівчина прагне абсолютно іншого: для неї бути собою означає демонструвати власну жіночність і привабливість, адже серед гномів це вважається неприйнятним (згідно з давніми тра-

диціями гномки мають виглядати та поводитися точнісінько так, як і чоловіки). Смішинка піднімає питання: чому ж гномам-чоловікам дозволено поводитися так, як їм подобається, а гномам-жінкам ні? «Я терпіти не можу сокир!.. Я боюся бійок! Я вважаю співи про золото тупістю! Я ненавиджу пиво! Я навіть не вмю пити на гномський лад!» [Пратчетт, 2020, с. 112]. «Є куди цікавіші речі. Зачіски. Одяг. Спілкування» [Пратчетт, 2020, с. 192].

Протягом сюжету твору Смішинка поступово все більше переконується в своєму праві на самовираження та кидає виклик упередженим колегам-вартовим: починає користуватися косметикою, носити спідницю й підбори тощо. І яким би кумедним не видавався цей бунт, він спрямований на затвердження таких базових для європейського суспільства цінностей, як «свобода» та «рівність». І те, що у фіналі твору її поведінка дає результати (гноми-чоловіки перестають засуджувати, гноми-дівчата починають її наслідувати), свідчить про переконання самого автора в успіху бунту, спрямованого на захист свободи та рівності.

Щодо Ангви, то ця вартова теж стає жертвою упередженого ставлення до «інших», адже вона перевертень, а отже, ніхто не вірить у її бажання «перейти на світлий бік». Мешканцям Анк-Морпорку явно бракує толерантності стосовно різних монстрів: тут явно простежується паралель із негативним ставленням багатьох сучасників письменника до людей з іншою шкірою або поглядами. «Це... місце, де кожен може бути собою... Кожен, хто... має виявляти певну обережність в інший час... Вампіри, зомбі, бабаї, вовкулаки... Альтернативно живі. Ті, хто мусять більшість часу поводитися дуже обережно, щоб не лякати людей, пристосовуючись. Так воно тут влаштовано. Пристосовуйся, знайди собі роботу, нікого не турбуй – і, можливо, тобі під двері не заявиться натовп із вилами та смолоскипами. Але часом приємно сходити туди, де всім відома твоя справжня сутність» [Пратчетт, 2020, с. 123].

Те, наскільки сильною є влада стереотипів, автор показує на прикладі капітана Моркви, який, незважаючи на те, що Ангва є його коханою, дуже переймається, як ставляться до неї інші. Письменник показує, що якщо навіть такий у всіх відношеннях позитивний персонаж, перебуває під владою упереджень, то в суспільстві явно бракує толерантності. «Морква не переймався тим, що вона – перевертень. Але він переймався тим, що цим переймаються інші. Він переймався тим, що навіть досить дружньо налаштовані колеги взяли за звичку носити де-небудь на тілі шматочок срібла. Вона бачила, що це вибиває його з колії. Вона відчувала зростання напруги й не знала, як дати цьому раду» [Пратчетт, 2020, с. 59].

Єдине місце в Анк-Морпорку, де кожен може бути собою і де завдяки Ваймзу раз і назавжди встановлено принципи рівності, є Варта: тут однакові права та обов'язки мають усі – тролі, гноми, люди. Варта – такий собі утопічний ідеал Т. Пратчетта. «...якщо офіцери-тролі обізвуть вас щенегризом, їх звільнять, якщо ви обізвете їх каменюками, звільнять вас, ми – одна велика родина...» [Пратчетт, 2020, с. 29]. Саме представників Варти автор робить захисниками ідеалів справедливості.

Підбиваючи підсумки всьому зазначеному вище, можна зробити такі **висновки**.

Мистецтво – скарбниця, у якій зберігаються й відображаються в художній формі значущі ціннісні орієнтири. Використання аксіологічного підходу до аналізу творів світової літератури наразі є надзвичайно актуальним і перспективним, що обумовлено цікавістю сучасних науковців до досліджень сутності, функцій та детермінант формування цінностей як базових складових цілісності будь-якого колективу, людської спільноти. А процеси євроінтеграції України у XXI ст. викликають інтерес вітчизняних фахівців соціально-гуманітарної галузі до системи європейських цінностей – аксіологічного комплексу, який охоплює такі категорії, як «верховенство права», «рівність», «повага до людської гідності», «повага до прав людини», «свобода» та «демократія». Наша стаття є спробою долучитися до відповідних студій і розглянути специфіку репрезентації європейських цінностей у романі Т. Пратчетта «Глиняні ноги».

Аксіологічний підхід дав нам змогу диференціювати основні ідеї, пов'язані із затвердженням європейських цінностей у цьому творі британського письменника та виражені за допомогою сюжету, промов персонажів, іронії та алегоричної фантастики. Зображуючи, здавалося б, абсолютно фантастичний світ (вигадане місто Анк-Морпорк у вигаданому Дискосвіті), автор змушує читача замислитися над актуальними питаннями: соціальної та гендерної нерівності, корупції, влади стереотипів, расизму тощо. Водночас Т. Пратчетт пропонує їхнє вирішення, затверджуючи ті цінності, які зараз відомі як складові аксіологічної системи цивілізованого європейського суспільства.

Ідеї законності та соціальної рівності («верховенство права», «рівність», «повага до людської гідності», «повага до прав людини») репрезентуються через зображення вчинків, роздумів і промов Семюеля Ваймза та капітана Моркви, найбільш привабливих (хоча й неідеалізованих) персонажів роману, які явно виступають на боці Добра та перемагають у фіналі Зло (прихильника теорій соціальної нерівності, расизму – потворного Вампіра-герльди́ста та голів місцевих гільдій).

Також у романі «Глиняні ноги» велика увага приділяється затвердженню таких європейських цінностей, як гендерна рівність, толерантність та свобода самовираження. Цей аспект представлений завдяки образам вартових жіночої статі: гномки Смішинки й перевертня Ангви. Автор змальовує упереджене ставлення загалом до тих, кого вважає «іншими», до тих, хто не відповідає стереотипним уявленням про «норму». У цьому аспекті фантастичні істоти нічим не відрізняються від людей з їх шаблонним мисленням і страхом перед порушенням застарілих обмежень. Смішинка відстоює право бути собою у світі, де правила поведінки визначають чоловіки, і хоча ця боротьба представлена в гумористично-іронічному плані, очевидно, що йдеться про болюче та соціально значуще питання гендерної рівності. Перемога Смішинки у фіналі твору доводить доцільність бунту, спрямованого на захист свободи та рівності.

Ангва теж стає жертвою упередженого ставлення до «інших», і навіть її коханий переймається через те, як ставиться до неї оточення. Проте у фіналі твору Ангва теж руйнує стереотипи й доводить, що перевертні можуть бути захисниками Добра.

Таким чином, можна стверджувати, що Т. Пратчетт в оригінальній художній формі захищає європейські цінності, перетворюючи жанр фантази в іронічно-алегоричний наратив з актуальним змістом.

**Перспективи подальших розробок** у цьому напрямі пов'язані як із потребою в системному, цілісному висвітленні специфіки художнього світу фантази Т. Пратчетта, так і з доцільністю застосування аксіологічного методу аналізу до творів світової літератури минулого і сучасності для інтерпретації репрезентованих у них цінностей.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Бліхар В., Католик Г., Католик Б. Цінності: поняття, структура та підходи у контексті сучасних військових екзистенцій. *Вісник Львівського університету. Серія: психологічні науки*. 2022. Випуск 13. С. 11–20.
2. Пратчетт Т. Глиняні ноги. Пер. з англ. О. Михельсона. Львів : Видавництво Старого Лева, 2020. 424 с.
3. Рабійчук С. О. Історичний розвиток поняття «цінність». *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2017. Випуск 2 (41). С. 214–215.
4. Тупахіна О., Васирина К., Ніколова О., Черкасов С. Європейські цінності у художніх текстах. Запоріжжя : Гельветика, 2021. 248 с.
5. Тупахіна О., Васирина К., Ніколова О., Черкасов С. Європейські цінності в українській освіті: виклики та перспективи – European Values in Ukrainian Education: Challenges and Frontiers. Львів – Торунь : Liha-pres, 2021. 228 с.
6. Черкасов С., Тупахіна О. Європейські цінності у світлі цивілізаційного підходу. *Європейські цінності у художніх текстах* / Тупахіна О., Васирина К., Ніколова О., Черкасов С. Запоріжжя : Гельветика, 2021. С. 7–26.
7. Янкін А. І. Поняття цінності в філософському знанні. *Культура народів Причорномор'я*. 2007. № 112. С. 116–119.

#### REFERENCES

1. Blikhar, V., Katolyk, H., Katolyk, B. (2022). Tsinnosti: poniattia, struktura ta pidkhody u konteksti suchasnykh viiskovykh ekzystentsii [Values: concepts, structure and approaches in the context of modern military existences]. *Bulletin of Lviv University. Series: psychological sciences*. No. 13, pp. 11–20.
2. Pratchett, T. *Feet of clay* (2020). Lviv: Sary Lev Publishing House, 424 p.
3. Rabiichuk, S.O. (2017). Istorychnyi rozvytok poniattia "tsinnist" [Historical development of the concept of "value"]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: "Pedagogy. Social work"*. No. 2 (41), pp. 214–215.
4. Tupakhina, O., Vasylyna, K., Nikolova, O., Cherkasov, S. (2021). Yevropeiski tsinnosti u khudozhnikh tekstakh [European values in artistic texts]. Zaporozhye: Helvetica, 248 p.
5. Tupakhina, O., Vasylyna, K., Nikolova, O., Cherkasov, S. (2021). Yevropeiski tsinnosti v ukrainskii osviti: vyklyky ta perspektyvy [European Values in Ukrainian Education: Challenges and Frontiers]. Lviv – Torun: Liha-pres, 228 p.
6. Cherkasov, S., Tupakhina, O. (2021). Yevropeiski tsinnosti u svitli tsyvilizatsiinoho pidkhodu [European values in the light of the civilizational approach]. *Yevropeiski tsinnosti u khudozhnikh tekstakh*. [European values in artistic texts]. Zaporozhye: Helvetica, P. 7–26.
7. Iankina, A.I. (2007). Poniattia tsinnosti v filosofskomu znanni [The concept of value in philosophical knowledge]. *Culture of the peoples of the Black Sea region*. No. 112, pp. 116–119.